

Vallbo kapell

Utvändig restaurering 2010

Vallbo kapell, Undersåkers socken, Åre kommun

Sara Bäckman, Olof Edin

RAPPORT - JAMTLI 2011:9
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli

Box 709

831 28 Östersund

Tel 063-15 01 00

Fax 063- 10 61 68

© Jamtli 2011

Allt kartmaterial från GSD-Fastighetskartan © Lantmäteriverket Ärende nr
MS2006/02204

Omslagsbild: Brytning av färg vid Vallbo kapell

Foto: Olof Edin

Redigering och layout framsida: Lena Ljungkvist

ISSN 1654-2045

Innehållsförteckning

INLEDNING	4
FASTIGHETSUPPGIFTER M.M.	5
KARTA	6
BAKGRUND	7
HISTORIK	7
RESTAURERING	7
ANTIKVARISKT RESONEMANG	8
BYGGNADSBESKRIVNING	9
UPPGIFTER OM KONSTRUKTION	9
BESKRIVNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER	10
FASAD	10
FÖNSTER	10
KORS	11
TAK	11
HÄNGRÄNNOR	11
PORT OCH TORNLUCKOR	11
MINNESTAVLA	11
ÖVRIGT	11
BILDER	12

Inledning

Länsstyrelsen beviljade 2009-07-14 Undersåker och Kalls kyrkliga samfällighet tillstånd till utvändig restaurering av Vallbo kapell (lst dnr 433-16543-08).

Arbetet utfördes under sommaren 2010 och har följt det åtgärdsförslag som upprättats av Per Halvarssons Målerifirma AB 2008-11-02. Måleriarbetet utfördes av Målarkompaniet AB, Östersund och glasarbeten av Söderbergs Glas & Snickeri AB, Järpen samt plåtarbeten av Bye plåt AB, Näliden.

Jamtli har genom antikvarie Martina Berglund och Olof Edin svarat för antikvarisk medverkan och dokumentation.

Östersund den 28 september 2011

Sara Bäckman
Antikvarie

Olof Edin
Antikvarie

Fastighetsuppgifter m.m.

Fastighet Vallbo kapell, Undersåkers socken, Åre kommun

Objekt Utvändig restaurering fasader

Dnr Jamtli 418/2009 F8AGG

Dnr Lst 433-16543-08

**Fastighetsägare och
Uppdragsgivare** Undersåkers och Kalls kyrkliga samfällighet
Kyrkvägen 2
830 05 Järpen

Entreprenörer Målarkompaniet AB
Bangårdsgatan 27
831 45 Östersund

Halvarsson måleriateljé AB
Åsmundgården 135
830 30 Låt

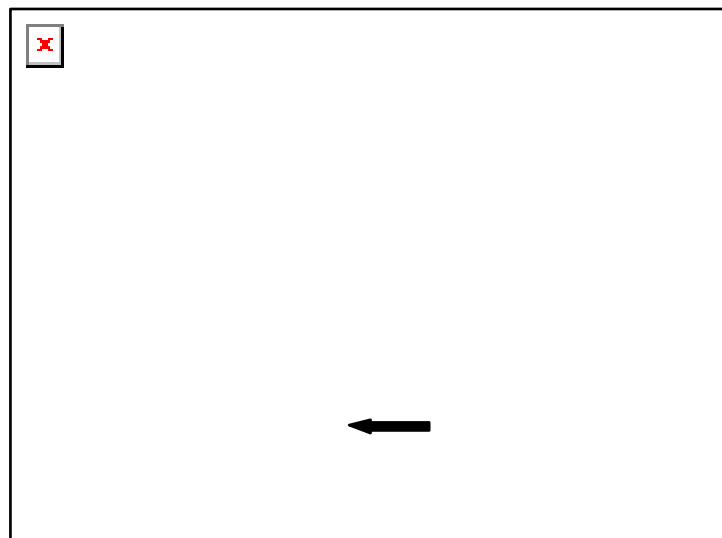
Söderbergs Glas AB
Skansvägen 52
83005 Järpen

Bye Plåtslageri
Ytterån 2390
830 44 Näliden

Antikvarisk medverkan Jamtli
Kulturhistorisk sektion
Box 709
831 28 Östersund

Kontaktperson: Sam Bäckman, 063-150 334

Karta

Ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/02204

Bakgrund

Historik

Kapellet i Vallbo byggdes främst för den samiska befolkningen men även för områdets nybyggare. Den svenska ledande ställningen över Jämtland återvanns 1645 efter nästan ett sekel under norsk styre. Jämtland överfördes till det nybildade Hämsands stift strax därefter. Redan stiftets förste superintendent besökte länet och intresserade sig för ”lappbefolkningen”. Samerna besökt tidigare kapellet i Handöl, men detta låg så långt bort. Idéer fanns om att flytta Handöls kapell till Vallbo men 1863 uppfördes ett kapell i Vallbo istället.

Kyrkan är en timrad byggnad med långhus, ett mindre kor i öster och ett torn med lanternin. Fasaderna är vitmålade med stående locklistpanel. Kyrkan bevarar både i exteriör och i interiör sin huvudsakliga prägel av byggnadstidens nyklassicistiska stilideal.

Restaurering

I början av 1940-talet genomgick kapellet en omfattande renovering efter ett förslag upprättat av länsantikvarien. 1903 målades kyrkan fasader och vid restaureringen 1941 återfick dessa en ljus vitgrå oljefärg för att överensstämma med kulören från 1903. Interiört förändrades färgsättningen vid restaureringen på 1940-talet och flera ursprungliga färger togs fram. Fasaderna målades åter 1990 av Per Halvarssons målerifirma, nu Per Halvarssons Måleriateljé AB som även stod för åtgärdsförslaget för den aktuella fasadmålningen. Den flagade akrylatfärg som tillkommit i början på 1980-talet avlägsnades då och fasaderna målades med en linoljefärg.

Antikvariskt resonemang

Fasadrestaureringen har initierats på grund av skador i fasadens färgskikt och att taken var i behov av underhåll. Efter skrapning på fasaden kunde tre lager färg konstateras. Den översta färgen målades 1990 medan den mellersta är en vit akrylatfärg från 1980-talet. På grund av ytspänningen och temperaturväxlingar blev akrylatfärgen mjuk i solen och sprack under vintern vilket medförde att färgen släppt på den södra sidan. Akrylaten gör även att färgen rullar upp sig och tar med sig de andra lagren. Den understa kulören är troligtvis från en restaurering 1941. Denna kulör är mer grå-beige än den översta beige-vita kulören.

I Jamtlis arkiv anges i ett brev till Riksantikvarien 1941 angående vad restaureringen inneburit, att fasaden målats med ”ljus vitgrå oljefärg i nära överensstämmelse med den färgton kapellet fick vid sin yttre målning omkring 1903”. Enligt Riksantikvarieämbetets linoljefärgslikare är det understa lagret mest lik 6A-710 medan den översta stämmer överens med 7A-710. Pigmentet är obränd umbra.

Enligt arbetshandlingarna från 1990 var fönstren i behov av ommålning, men några kulörer finns inte med i handlingarna. Handlingarna anger att de målades med oljefärg, inte akrylatfärg som fasadpanelen. Detta skulle betyda att fönstren inte målades alls på 1980-talet när man använde akrylatfärg. Fönstrens understa vita kulör är då ursprunglig/från tidigt 1900-tal, den skarpare gröna kulören i det andra lagret från 1940-talet och den översta nuvarande grå-gröna kulören från 1990.

I länsstyrelsens beslut står att: ”[a]rbetet skall följa det åtgärdsprogram som upprättats av Per Halvarsson 2008-11-02.”. I detta åtgärdsprogram står: ”kulörer enligt befintlig[a]”. Dessa grå-vita (fasaden) och gröna (fönster) kulörer har målats med olika färgtyper i olika omgångar, vilket gjort att de varierar något inom respektive kulör. De exakta kulörer som skulle användas fastställdes i samråd mellan länsstyrelse, antikvarie och målarmästare Per Halvarsson. För både fönster och fasader bestämdes att kulörerna från 1940-talet skulle användas, se mer nedan.

Byggnadsbeskrivning

Uppgifter om konstruktion

Grund	Kallmurad gråsten med torpargrund
Stomme	Timrad stomme.
Fasad	Stående locklistpanel målad vit
Tak	Sadeltak med spån.
Fönster	Rundbågiga spröjsade fönster med fyra fönsterbågar.
Dörrar	Trädörrar.

Kapellet sett från söder innan ommålning.

Beskrivning av utförda åtgärder

Fasad

Fasaderna rengjordes till fast underlag, tvättades och skrapades. Resningar i trä och kanter mellan kvarsittande färg och trä slipades ner med sandpapper. Mest tid lades på söder- och västsidan som var i sämst skick och skrapades ordentligt för hand. Halvolja (50% linolja plus 50% balsamterpentin) som tillsatts 10% av slutstrykningsfärgen målades tunt på trärena ytor så att den trängde in i sprickor i träet. I det här fallet användes kokt linolja. Inga rötskador kunde konstateras i fasaden. Syllstocken som sticker ut något utanför fasaden är inklädd med träpanel och fick lika behandling som fasaden i övrigt.

Fönster

Den äldre framskrapade ”skarpare gröna kulör” på fönstren från 1941 bestämdes enligt NCS-index 2004 till NCS S 4502-Y, enligt linoljefärgslikaren 4D-710. Pigmentet var obränd umbra. Under denna fanns en skarpare grön kulör och underst en vit. Detta skulle då kunna innebära att fönstrens understa vita kulör är ursprunglig/från tidigt 1900-tal, den skarpare gröna kulören i det andra lagret från 1940-talet och den översta nuvarande grå-gröna kulören från 1990. I samråd bestämdes att kulören från 1940-tal skulle återskapas. Fönstren kittades med linoljekitt.

Färg

Färgen beställdes från Engwall och Claesson och var av typen Lasol. Den tillblandades enligt beställning, med kulörer fastställda av antikvarisk kontrollant från Jamtl. För fasaderna har i samråd mellan hantverkare och antikvarie bestämts att den mörkare kulören med pigmentet obränd umbra från 1941 ska användas (linoljefärgslikaren 6A-710).

Vid uppstrykning av färgerna noterades att de inte överensstämde med de framskrapade proverna. Den levererade fasadfärgen var för mörk och fönsterfärgen vek för mycket mot brunt i stället för grönt. Per Halvarsson bröt då på plats den levererade färdigblandade kulören med 50 % vitt (Engwall och Claessons färdiga vita linoljefärg Lasol baserad på titanvitt). Uppstrykningen med denna färg låg nära kulören från 1941. Den är dock så ljus att de inte finns någon beteckning för den enligt linoljefärgslikaren. Den har enligt NCS-index 2004 beteckningen NCS S 1502-Y50R. Vid slutbesiktningen 2010-10-26 kunde konstateras att när färgen torkat och varit på över sommaren låg kulören nära NCS S 1002-Y50R, vilket även det är nära kulören från 1941.

Per Halvarsson bröt också den redan färdigblandade fönsterfärgen med kromoxidgrönt och järnoxidsvart och fick fram en kulör som överensstämmer med den befintliga kulören på fönstren.

Kors

På korset fanns inga spår efter tidigare förgyllningar och målades därför med guldocker likainnan.

Tak

Nock- och vattbrädor var mossbevuxna, men i bra skick. Dessa borstades rena från mossan innan tjärarbetet sattes igång. Claessons Dalbrända trätjära användes. Den värmdes till 60-70 grader innan påstrykning. Det södra takfallet har nyare spån än det norra takfallet på långhuset. Alla taken lades om 1941 och det södra kan vara omlagt ytterligare en gång. Dock finns det ingen dokumentation om det.

Hängrännor

Vid tornet löper en hängränna längs den södra, västra och norra sidan där vattnet rinner ner i stuprör. På den södra sidan lutar rännan kraftigt åt fel håll så att mycket vatten rinner över och ner på taket. Hängrännorna var troligtvis fabriksmålade och färgen flagnade delvis. Alla plåt detaljer skrapades från lös färg och målades med linoljefärg. För att komma till rätta med den lutande rännan ändrades fästena.

Port och tornluckor

Behandlades som fasaderna och målades i samma kulör som fönstren.

Minnestavla

Över ingången finns ett tympanonfält med en målad inskription från invigningen. Målningen är utförd med en linoljefärg där pigmentet är gulocker. Målningen retuscherades samt ett skyddande lager av kinesisk träolja lades över den.

Övrigt

Marken släntades på vissa ställen för bättre vattenavrinning.

Två brädor hade lossnat i undertaket inne i kyrkorummet. Dessa fästes upp igen i samband med övrigt arbete.

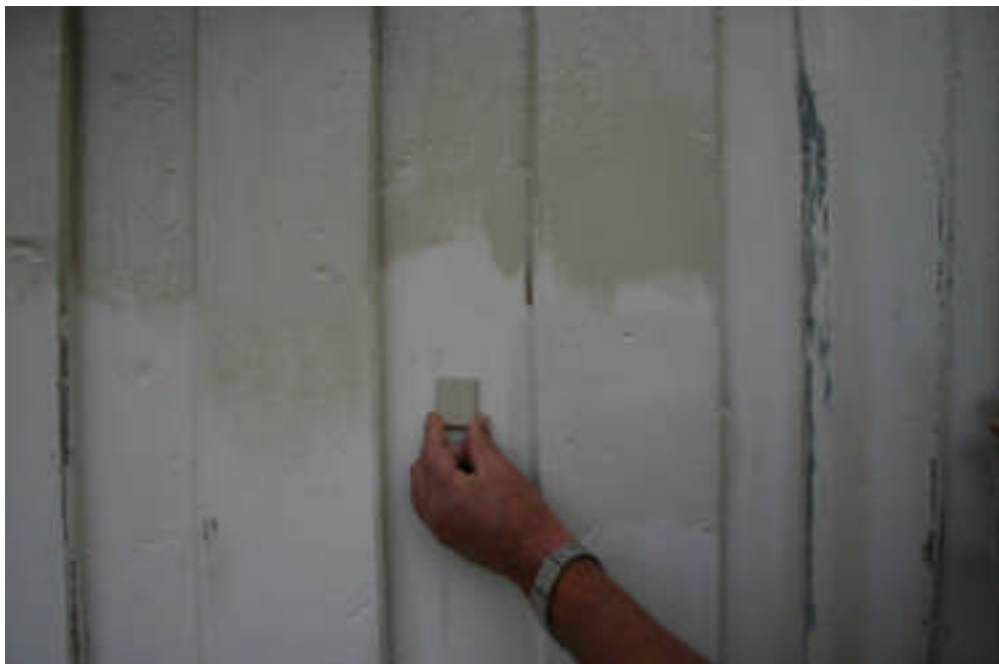
Bilder

Fasaden innan åtgärder.

Tornets södra vägg efter grundning

Det mörkare färgfältet är den beställda färgen, vilket stämmer med kulören i handen som är obränd umbra 6A-710. Denna kulör var för mörk. Lockbrädan till höger om linoljefärgslikaren är uppstruken med den på plats tillblandade färgen bestående av den beställda med 50% vitt tillsatt, vilket stämde med den önskade kulören.

Längst till vänster syns den framskrapade mörkare kulören från 1941 (den som ska återskapas) och i övrigt kulören från 1990. Den högra fönsterluften är uppstruken med den beställda färgen från Engwall och Claesson. Denna bröts om på plats med kromoxidgrönt och järnoxidsvart och stämde sedan med kulören från 1941. I handen hålls linoljefärgslikaren 4D-710.

Ommålt fönster

Minnestavla över ingången. Den är retuscherad och ytbehandlad med kinesisk träolja.

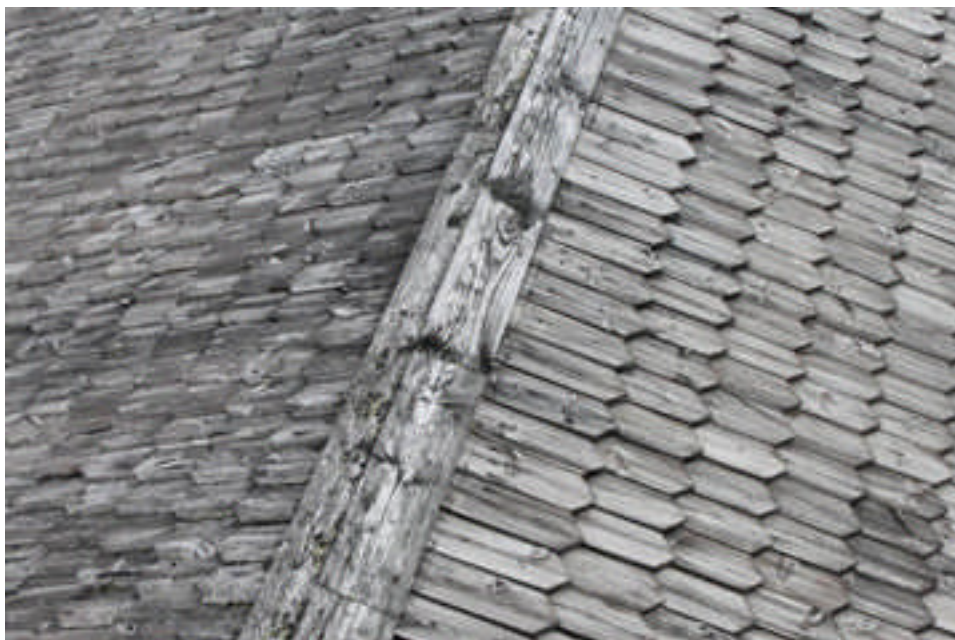

Inga spår av förgyllning fanns på korset.

Korset efter målning med gulddocker.

Spånen på långhusets södra takfall är nyare än på det norra.

Hängrännor innan åtgärder.

Hängränna och stuprör efter målning med linoljefärg.

Västtornet efter ommålning. Port och tornluckor målade i samma kulör som fönstren.

Den nymålade södra långväggen.

Tornluckorna målade i samma kulör som fönstren.

Gavelröset på sakristans östvägg.

Norra långväggen efter ommålning.

RAPPORTSERIE – JAMTLI, 2011

ISSN 1654-2045

- 2011:1 Marby nya kyrka – Restaurering av kors 2004
Sara Bäckman
- 2011:2 Förstudie – Mus Olles i kulturturismens tjänst
Ove Hemmendorff
- 2011:3 Rödöns prästbord – Arkeologisk utredning av fastighet Rödöns prästbord 1:3 m fl, 2010
Amanda Jönsson
- 2011:4 Ljåbodarna – antikvarisk medverkan vid restaurering av bustuga, lada och gärdesgård 2007–2008
Sara Bäckman
- 2011:5 Monäset – Antikvarisk kontroll vid fasadrestaurering 2008–2009
Sara Bäckman
- 2011:6 Åflo kvarn och såg – Restaurering av dammanläggning 2005–2007
Sara Bäckman
- 2011:7 Ströms kyrka – Värmekonvertering 2007
Sara Bäckman
- 2011:8 Undersåkers kyrka – Konvertering av värmesystem 2009
Sara Bäckman
- 2011:9 Vallbo kapell – Utvändig restaurering 2010
Sara Bäckman, Olof Edin
- 2011:10 Järnbruken som försvann – Rapport från seminarium om Åflohammars och Rönnöfors järnbruk i Jämtland
Camilla Olofsson